

hiva u državama zapadne Evrope« (»Jugosl. Njiva« 16. kolovoza 1919.), »Prvi koraci naše arhivalne reforme« (Ib. 30 rujna 1919.), »Kraljevski zemaljski arhiv« (Ib. 27. novembra 1920.), »Značaj savremenih arhiva« (»Nova Evropa« 16. decembra 1920.), onda na članak ravnatelja kralj. Državnog arhiva u Zagrebu dra. Ivana Bojničića »Centralizovanje arhiva naše države« (»Jugoslavenska Njiva« 2. jula 1921.) i napokon na članak prof. dr. M. Rešetara »Dubrovački arhiv« »Nova Evropa«, 4. novembra 1920.) Ako naše unutarnje arhivalno pitanje nije sa kompetentne strane maknuto s mrtve točke, to se u užem krugu naučenjaka i prijatelja kulturnih pitanja osjeća potreba da jednom doznamo, što je s našim arhivima u najširem smislu riječi, s državnim, županijskim, crkvenim, vojničkim, gradskim, a i privatnim? Ovo mirovanje u velikom dijelu spriječava mnogi naučni rad. Mogu još samo da upozorim na dvije činjenice. U kralj. državnom arhivu u Zagrebu izrađeno je više elaborata, koji bi mogli da posluže kao prvi rad za rješavanje ovog pitanja, a općine dalmatinskih gradova, naročito kotorska, jedva čekaju da se u ovom smislu nešto poradi.

Ali ja ne ću da ovdje dalje ostanem kod tog nutarnjeg dijela arhivalnog pitanja, kad i onako za sada nema izgleda, da će se maknuti sa svoje mrtve točke, nego ću samo ovdje ponoviti ono, što sam rekao na drugom mjestu (»Unsere Archivfrage« Zagreber Tagblatt 23. decembra 1922.), a to je, da nam neriješeno nutarnje arhivalno pitanje otežava rješenje vanjskoga. Ovo se vanjsko pitanje sastoji u likvidaciji naših arhivalnih tražbina prema drugim državama Austriji, Mađarskoj i Italiji. Tu su nam mirovni ugovori nametnuli potrebu, da se, bilo na jedan, bilo na drugi način, latimo posla. Ali istini za volju moram spomenuti, da smo mi i prije nego što su redigovani mirovni ugovori barem donekle radili na rješenju vanjskog arhivalnog pitanja. Sjećam se, da sam već okolo Božića g. 1918. učestvovao u Beču u jednom sastanku predstavnika nasljednih država austro-ugarske monarhije i da smo na tom sastanku izradili prve smjernice za zajednički rad u arhivalnom pitanju (Kod mene je samo česki predlog). U kom se smislu ta stvar kretala dalje nije mi potanko poznato, jer sam na početku g. 1919. ostavio Beč. Ali iz mnogobrojnih spisa, koje sam u raznim zgodama dobio na rješenje, znam, da je ono malo naših ljudi, što je i prije sloma bilo u kakvoj vezi s bečkim arhivima, a poslije sloma ostalo u Beču, uvijek pazilo na to, da naši interesi ne pretrpe štete. U kojima se smjerovima kretao njihov rad i koji su uspjesi postignuti vidjet će se, po svoj prilici tek onda, kad naše arhivalno pitanje s Austrijom bude konačno riješeno. Spomenut ću samo, da je

uvijek naročita pažnja posvećena ratnom arhivu bivše austro-ugarske monarhije, koji za nas imade mnogo cijene.

Prvo naše utanačenje o podjeli arhivalnog materijala sklopljeno je 5. i 15. aprila 1920. u »Zajedničkom očitovanju vlada Austrijske republike i Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca«. Na osnovi toga ugovora dobila je naša država od Austrije neke dijelove dubrovačkog arhiva, koji su poslije bečkog mira bili odneseni u Beč i neke dijelove spljetskog arhiva. Za Austriju nije bilo teško sklopiti ovaj ugovor, jer se tu nije radilo ni o čemu, nego o aplikovanju principa provenijencije, koji je istaknut u nekim paragrafima St. Zermenskog mirovnog ugovora. Ali paragrafi 93., 191., 192., 193. i prilozi 10. i 13. k paragrafima 249. i 250. traže svakako veoma široku interpretaciju. Iz jedne takve interpretacije rodile su se talijansko-austrijska konvencija od 4. maja 1920. i čehoslovačko-austrijska od 18. maja 1920., koja je dopunjena 31. maja 1922.

Na Rimskoj konferenciji nasljednih država Austro-ugarske monarhije g. 1921. izrađen je predlog konvencije za definitivno rješenje arhivalnog pitanja. Mi smo tada prema Austriji stajali u drugom odnošaju nego druge države. Italija i Čehoslovačka imale su jednu potpunu konvenciju, a mi jednu nepotpunu. S toga razloga, kad se formulirao zadnji (6.) članak te konferencije, ja sam u sjednici juridičko-administrativne komisije od 9 juna 1921. istaknuo, da sve nasljedne države prema zajedničkoj arhivalnoj konvenciji ne stoje u istome razmjeru. Dok jedne imaju već potpune konvencije, druge imaju samo nepotpune, a treće nemaju nikakve. Prema tome treba računati na mogućnost, da se sklope nove separatne konvencije, koje će imati jednako značenje, kao one, što su sklopljene prije rimskih utanačenja. Prema ovom predlogu unesena je u ovaj članak ova rečenica: »La présente convention ne pourra non plus préjuger aux autres arrangements particuliers qui ont été conclus ou qui pourraient être conclus à l'avenir entre l'un et l'autre des Etats intéressés«.

Iza rimske konferencije sklopila je 5. okt. 1921. kraljevina Rumunjska poseban arhivalni ugovor s republikom Austrijom, na osnovi čehoslovačko-austrijskog ugovora, ali, kako je istaknuto u članku 19., i na osnovi rimskih utanačenja. Naša se država spremala u oktobru 1922. na jedan onakav ugovor, ali je stvar u zadnji čas odgođena. Ima nade, da će se skoro riješiti i ovo pitanje. O različnim fazama rješavanja arhivalnog pitanja s Austrijom, o različnim prilikama i neprilikama, pisala je beogradska »Politika« 4. oktobra 1922. u članku »Pitanje arhiva bivše austro-ugarske monarhije«.

Kad je spomenuta Rimska konferencija bila prekinuta za nekoliko sedmica, poslužili su se delegati naše kraljevine tom prilikom, da skupa s talijanskima izrade nacrt za rješavanje arhivalnog pitanja s kraljevnom Italijom. U tom su predlohu naši inte-

resi istaknuti u potpunoj mjeri. Kako će se pak to pitanje definitivno riješiti, vidjet će se tek onda, kada dobijemo u ruke definitivni tekst St. Margaretskih ugovora.

dr. Josip Nagy.

STARO KAZALIŠTE U TROGIRU.

Mlečani, kada su godine 1422. definitivno zauzeli Dalmaciju, ne samo što su dogradnjom novih zgrada našim gradovima utisnuli tip svoga zavičaja, nego su također uveli po mletačkom uzoru nekoje običaje i ustanove, da im boravak u tuđini — među hrvatskim življem — bude ugodniji, te da ih podsjeća sve više na ambijent njihovoga rodnoga grada. Veseljaci po naravi, sakupljahu oko sebe razne tipove, beskućnike i originale iz nižih slojeva, da se s njima pozabave i zbijaju šale onom prostodušnošću i onim čudnim, njima prirođenim načinom, kako su to kod svoje kuće radili. Te lakrdije po ulicama poprimile bi kadikad takav karakter, da ih je narod prozvaao naprosto komedije: nešto radi veseloga humora samih glumaca, a još više radi besposlene publike, koja bi tim prizorima prisustvovala i veselila se. Te komedije još su se kod nas sačuvale iz onih vremena u nazivu i izradbi: svaki cirkus, svaki majmun što jaši na konju, ili ciganin kad dovede u grad kakvog medvjeda da pleše, ili ma koja mu draga slična šala, sve to proizlazi pod zajedničkim imenom komedija.

U pokladno vrijeme taj bučni život na ulici došao bi do svog vrhunca. Mletačkim doseljenicima činovnicima pridružila bi se i domaća vlastela, da radi novostečenog plemstva, ili radi kojeg drugog oportunističkog razloga, budu sudionici onih zabava. Zbog toga se kod inteligencije narodna svijest počela gubiti, odnarođivanje je po sebi dolazilo, pa se pojedinci prilagođivahu možda i preko volje tuđem gospodstvu.

Kao što ne možemo kazati kakovi su odnošaji bili kod nas prije dolaska Mlečana u pogledu zabava, isto tako ne znamo, da li su maskirane osobe izlazile na ulicu kroz cijelu godinu u nekojim prigodama, kao što je to bio običaj u Mlecima. Bilo kako mu drago, oni su ucijepili i uveli kod inteligencije novi duh, nešto od svoga privatnog, kućnog života, koji se i do danas proteže, a koji je prešao i u niže slojeve pučanstva u primorskim našim gradovima. Kao posljedica zabava pridružuje se ovima raskoš, gizda, nakiti i bezbrižan život osobito kod gospođa, pri vjenčanju i u kućnim sastancima, da se čim većma oponašaju običaji grada na lagunama. U jednu riječ, mletačka su gospođa bila postigla svoj cilj.

Prostom puku nije sada bio slobodan pristup u te vlasteoske krugove, jer se oni bili povukli u zatvorene prostorije i u kazalište. Narod je ipak znao oponašati na svoj način zabave koje bi prama svojem shvaćanju izvađao. Osim toga, on je imao svoje narodne igre i kolo (skočigori), koje nije ni u gradu zaboravio, kada se sa sela amo doselio.

Predaja hoće, da je naše staro kazalište u Trogiru bilo sagrađeno koncem XVII. stoljeća sa ložama i pozornicom, kako je postojalo sve do naših dana. Toj vijesti možemo vjerovati, ako uzmemo u obzir kazališta u Mlecima, koja su većina sagrađena baš u tom vijeku¹⁾ razlikom, što su ova imala svoje ad hoc posebne monumentalne zgrade. Prije toga doba ne znamo, da li se kod nas na javnim trgovima podizala kakova drvena pozornica za šale i buffonade i za nabožne predstave (misteria). Za jednu takovu nabožnu predstavu znademo pozitivno iz godine 1657., jer se sačuvao tekst²⁾, ime auktora i imena domaćih diletanata, a predstavljala se u crkvi Sv. Dominika u Trogiru prvi puta dne 26. aprila 1657. i još dva puta iste godine. Onda je bio običaj, da se takove predstave daju u crkvama, ili pod trijemovima. Da je naše kazalište one godine postojalo, bio bi jamačno pao predlog, da ju glumci u njemu predstavljaju bez tolikih poteškoća i ceremonija za isposlovanje dopusta u crkvi. Tek iza ove uspjele predstave imademo jedan dokaz kako su se gospođa pobrinula urediti svoje posebno kazalište, koje je moglo biti gotovo baš koncem XVII. ili početkom XVIII. stoljeća, kako predaja i kaže.

Prigodom popravka kneževa dvora, sada općinske palače, g. 1890. u kojemu se kazalište nalazilo, morale su se izvesti mnoge radnje u nutarnosti zgrade, da se nekoje prostorije prošire, a druge sasvim nove dograđe u prvobitnom slogu. Ti su popravci

¹⁾ G. Molmenti, Storia di Venezia nella vita privata. 1910. e 1911.

²⁾ Jedan egzemplar u biblioteci Pappafava u Zadru pod naslovom: Il San Giovanni vescovo di Trau, Rappresentazione spirituale portata in versi da Girolamo Brusoni ecc. Venezia 1656.

pridonijeli, da je zgrada ne samo ostala izolirana, nego također i znatno povećana. Pročelje joj se nalazi prema glavnom trgu, premda je svaka strana isto tako pravilna i lijepa, da joj se na prvi mah ne može pravo pročelja raspoznati. Pa baš ona dvorana u cijeloj dužini prvog poda prema trgu bila je do 1890. zapremljena od kazališta, koje je imalo 25 loža u dva reda: donji 12 loža, a gornji 13. U svakoj loži mogle su sjediti 4 osobe, a do potrebe i više stajati. Svaka je loža imala svoje malene, svilene, žute zavjese, na čijim rubovima visjele su pozlaćene bordure i kitice. Plemići su imali nad svojim ložama svaki svoj obiteljski grb izrađen u bojama. Preko općinske lože, koja je bila najveća, po sredini padala je zavjesa od crvenog baršuna. Cio namještaj bio je tako ukusan i elegantan kako su samo plemići i mletačka gospoda znala za se urediti i sačuvati, da im boravak bude čim udobniji i oku miliji za ono nekoliko sati, što su ih imali sprovesti u zabavi. Važno je istaknuti, da između tih grbova nije bilo vidjeti grb obitelji Lucio, niti se za koju ložu znalo, da je ikada pripadala toj obitelji. Po ovom se naslućuje, da se povjesničar Ivan Lucio kao zadnji muški potomak nalazio u Rimu kada se je kazalište uređivalo, ili je bio već mrtav, a to baš odgovara prije spomenutoj dobi o osnutku kazališta. Savremenici Ivan Lucio i Pavao Andreis u svojim djelima o Trogiru ne spominju ovo kazalište. Je li moguće, da ga se oni ne bi bili sjetili kojom riječi, da je ono onda postojalo? Dvorana, kakova i danas postoji bez loža mjeri u duljini 21 metar. Lože i pozornice zapremale su dvije trećine njezine površine tako, da je po sredini ostajao samo duguljast uski prostor za plesove. Iza loža vodio je sve unaokolo hodnik, otkuda se ulazilo u pojedine lože, a po malenim stepenicama u tom hodniku dolazilo se u gornji red.

Ova ista dvorana služila je u prvašnjim vijekovima za sjednice općinskog vijeća. Nad ulaznim vratima još stoji natpis izvana

AULA CONSILII NOBILIIUM

Zbog napomenutih popravaka u zgradi ta su vrata danas uzidana, a ulaz je napravljen s druge strane. Taj je natpis stajao i onda, kada je u toj dvorani bilo kazalište. Vijeće i knez nijesu se nimalo protivili, da se u njoj napravi kazalište, dapače su oni tomu pridonijeli jedno zbog toga, što poredak sjednica nije bio nimalo poremećen, a drugo što je u gornjem padu, u neposrednoj blizini kazališta bio stan kneza i njegove obitelji. Kazalište je dakle uzveličavalo njegov kućni namještaj i cijele zgrade, a promicateljima i gradu podizao ugled radi te ustanove. Knez je priređivao zabave i plesove, primao i častio strane odaslanike,

sakupljao na sastanak domaće plemstvo i raspolagao kazalištem po volji i potrebi. Knez, kao predstavnik vlade, držao je mnogo do svog ugleda i položaja, te prama tomu uzdržavao sjaj svoga dvora, a kazalište je tomu na osobiti način pridonijelo.

Koje su se drame i tragedije prikazivale na našoj pozornici u ono doba, ne možemo ni od kuda saznati. Već sama okolnost, da je kazalište bilo onako uređeno kao u malo kojem gradu Dalmacije, morala je privlačiti i diletante i susjedna društva, da dođu do nas zabavljati biranu publiku, koja je imala smisla za ljepotu i umjetnost. Možda je kazalište već po sebi bilo neka vrsta poticaja, jer su se natrag nekoliko godina nalazile po raznim obiteljima drame u rukopisu napisane u trogirskom dijalektu. Naravno je, da tim hrvatskim sastavcima nije bilo mjesta na trogirskoj pozornici, već u kojoj privatnoj kući. Žalibože, te se drame odavna izgubile a da ne znamo ni za auktora, ni za sadržaj. U pogledu predstava imamo dakle veliko razdoblje, koje ne možemo ničim popuniti. Red nam je spomenuti nekoje potankosti oko godine 1850.—60. kada su k nama dolazila talijanska društva. Među komedijama, dramama i šaljivim komadima spominjemo nekoje, n. pr.: *Roma e Tolosa*, *Il conte di Montecristo*, *Bianca e Fernando*, *I regali di capodanno*, *Francesca da Rimini*, *Il momento della punizione* i t. d. Od opera davala se Norma. Glavne primadonne i glumice bijahu Amalia Darenì, Emilia Paletta i Andriana Mele. Često se događalo, da bi se družina kod nas zaustavila nekoliko mjeseci pa bi uz to nadošlo pokladno vrijeme, kada je trebalo ostaviti kazalište slobodno za plesove i *cavalchine* (maskirani plesovi). U tom bi slučaju glumci napravili pozornicu u tvrđavi Camerlengo pod otvorenim nebom. Među domaćim glumcima iz onog doba znademo samo za družinu Subotić. I ova bi dolazila k nama priređivati šaljive komade, u kojima bi glavnu ulogu igrao isti Subotić pun humora i veselja. Ako nijedna družina ne bi davno kod nas bila, trogirski bi veseljaci pozvali Subotića, da im gostuje za nekoliko večeri i da ih zabavlja. To bi se njemu dobro isplatilo. I mjesni su diletanti više puta priređivali predstave. Među njima su se vrstali najotmetniji građani. Jedna takova predstava spominje se g. 1850., kada su na pozornici prikazivali Aristodema, Torquata Tassa i Campanaro di Londra. U pomanjkanju svega ovoga, eto ti k nama iz Mletaka tradicijskoga kazališta *Marioneta*. Tko se od nas starijih toga ne sjećal koliko smijeha, koliko odobravanja! To su bile prave komedije za djecu. Marionete su bile mletački specijalitet. U nekim muzejima u Mlecima vide se i još danas zbirke tako-

vih marioneta, veličine kao dječje lutke, pohranjene ondje iz doba Goldonijevog teatra a služile su privatnim obiteljima, koje su u kući imale maleno pozorište za odgoj i naobrazbu svoje djece. K nama su dolazile veće marionete, polovica čovječje veličine, jer su morale prikazivati tragedije i ozbiljnije komade za šire općinstvo.

Ali ikogod će pitati: kako je grad mogao sva ta društva uzdržavati i napunjati dvorane publikom? Prije godine 1861., naime prije narodnog pokreta bilo je više sloge i familijarnosti kod nas; nije se još znalo za stranke i borbe, pa je svaki građanin imao pristupa, dapače je oduševljenjem dolazio u kazalište na koncerte, zabave i plesove. Čim se narodna svijest počela buditi u gradu, Talijani su ostali gospodari kazališta, a naši su iz nevolje počeli po malo osnivati narodnu čitaonicu i glazbeno društvo, da zamijene kazalište. Nekoje su lože ostale doduše vazda u rukama narodnjaka, ali bi one bile prazne prigodom zabava. Tako je to potrajalo do 1890., kada je međutim i općina bila već došla u vlast narodnjaka, te nastala potreba, da se lože poruše, a dvorana poveća i restaurira skupa sa cijelom zgradom jer je općinska uprava trebala novih prostranih lokala.

Godine 1871. politička ekspozitura u gradu, na čelu koje bijaše komesar Dr. Ivan Luxardo, tvrdila je, da imade pravo uživati jednu ložu svaki puta, kad je u kazalištu koja zabava. To svoje tobožnje pravo politička je vlast saopćila ondašnjoj autonomaskoj općinskoj upravi zahtijevajući, da joj odredi jednu ložu. Općina se tomu energično usprotivila, pa joj u tu svrhu pismeno odgovara kako su netemeljiti njezini zahtjevi. Tu se između ostalo¹⁾ nalaze zanimive stavke, od kojih ćemo nekoje doslovce donijeti u prevodu:

»Trogirsko je kazalište jedna gradska ustanova iz davnih vremena, utemeljena brigom i troškom trogirskih građana, koji ga kao družinari sagradiše svojim novcem, neodvisni od ma čije podređenosti, i bez ičije dozvole, jer u ono doba nije trebala uopće privatnim vlastnicima nikakva dozvola za uređenje jednog svog lokala u svrhu gradskih zabava — — — Svakomu je poznato, da je kazalište unatrag 50 godina bilo preuređeno pod nadzorom grofa i viteza Ivan-Dominika Garagnina uz sudjelovanje inženira Nakića — — — Kazalište je dakle vlastnost privatnih družinara pod upravom dotičnog načelnika pro tempore i njegovih predšasnika, ali nipošto općine — — — Vaša je dakle tvrdnja jedna izmišljotina i mistifikacija — — — Ovoj je općinskoj upravi poznato, da političkoj vlasti pripada jedno mjesto, a ne jedna loža,

pa svaki puta, kad ta politička vlast bude želila prisustvovati u kazalištu, općinska će se uprava pobrinuti, da joj bude određeno jedno mjesto, ali ne jedna loža.

Koliko je auktor ovoga dopisa bio upućen u historijat samog kazališta, mi ne znamo. Jedna je ipak istina, da, kad bi bio znao doba njegova osnutka, bio bi je ovom prigodom spomenuo. Njemu je bilo glavno obraniti neodvisnost kazališta, a po tom i autonomiju općine.

Kazalište žalibože nije bilo u posebnoj zgradi; palača se na svaki način morala restaurirati, a s njome i lože porušiti, koje su zapremale najveću i najvažniju dvoranu. Osim toga, njihov trošni, stoljetni materijal prijetio je pogibelju požara, koji bi bio u kratko vrijeme pretvorio u pepeo zgradu, arkiv i tolike povijesne spomenike u njoj i na njoj. Zabitni, skoro nepristupačni hodnici iza loža bili bi tomu znatno doprinijeli. Istina je, da je isto kazalište radi svoje starine, rezbarija i rijetkosti već po sebi bilo jedan povijesni spomenik, ali se njega, po mišljenju ondašnjih arhitekta, moralo žrtvovati, da se spasi sve ostalo. To je naše oće najviše i potaklo. Pred 30 godina nije se mnogo pazilo, da se sačuvaju takove starine, pa im to treba oprostiti. Slično kazalište imamo na Hvaru. Ono je do danas sačuvano kako je bilo valjda izrađeno kada i ovo naše. Ni ono nije u posebnoj zgradi, već na drugom podu starinske zgrade negdašnjeg mletačkog arsenala, u kojoj je također i općinski ured. Da nije ista sudbina zatekla hvarsko kazalište, zahvaliti je maru nekih građana, koji su na vrijeme spriječili njegovo bespotrebno uništenje; snošljivost i razbor su prevladali, pak se negdašnji vlasnici loža nađodili s općinom i ostalim zanimanicima prama političkim prilikama današnjeg doba. Tko zna, da se nije moglo i u našem slučaju štogod poraditi i naći načina, da se izbjegne onoj radikalnoj mjeri. Možda je tomu bio uzrok antagonizam ondašnjih stranaka, jer je kazalište pružalo pristupa talijanskim vlastnicima loža, da pod izlikom zabava ulaze u ono zgradu, na koju je naš narod kao na kakovu bastilu navaljivao za vrieme stranačkih borba. Talijanski su se vlasnici svim sredstvima opirali, da očuvaju lože, i bilo je došlo do neugodnih prepiraka, komisija, utoka i sudbenih rasprava, ali nije ništa pomoglo, jer je općinska odluka bila valjanim i zdravim razlozima motivirana, kojoj se nije mogao nitko oprijeti. Kazalište je bilo porušeno g. 1890., a da ne možemo nikoga kriviti: prilike su bile takove. I samo je šteta, što mu se nije sačuvao bar jedan fotografski snimak na uspomenu onog starog i lijepog sastajališta naših preda.

Slade R. Šilović.

1) Vidi općinski arkiv, svezak XI.